

גבס פלסטי רפואי - קיבועו בשבת וטבילת אשה עמו **הרב ליאור שגב, הרב גדעון ויצמן**

הדרך המקובלת מזה שנים לקיבוע שברים בגפיים היא ע"י שימוש בגבס. הגבס הסטנדרטי הוא תרכובת מסוימת על בסיס סידן, המתגבש ומתקשה במגע עם מים. קיבוע הגבס נעשה ע"י ליפוף תחבושת גאזה המצופה באבקת גבס מורטבת. לשיטה זו שני חסרונות: משקלו הגבוה של הגבס וחוסר עמידותו בפני מים. לאחרונה החל שימוש ב'גבס' בקיבוע על בסיס פלסטי¹ שמשקלו קל יותר, והוא עמיד בפני מים ומותר להתרחץ עמו. הגבס הפלסטי לפני קיבועו מגיע מהמפעל כחומר אלסטי דמוי אריג, בתוך אריזה סגורה. לאחר שמרטיבים אותו במעט מים הוא מושחל על הגפה השבורה ומתקשה תוך דקות ספורות.

שרוול גבס פלסטי בעת הנחתו

חידוש זה מחייב אותנו לבחון מחדש את האיסור לקבע שברים בשבת ע"י יהודי.

כמו כן, היכולת לטבול במקווה עם הגבס, מבלי לעוטפו בניילון וכדומה, מעלה את השאלה האם הטובלת וגבס על ידה ייחשב הגבס כחציצה (לדעת המחמירים בגבס רגיל, כמבואר להלן).

א. איסור בונה בקיבוע הגבס בשבת

לגבי קיבוע גבס בשבת כמעט ואין התייחסות בספרות השו"ת. ב'שמירת שבת כהלכתה' (לה,ה; לח,ג) מתיר זאת הרב נויברט לחולה שאין בו סכנה רק על ידי גוי.² איסורי השבת הכרוכים בנתינת הגבס הם לישת אבקת הגבס והפיכתה לעיסה, סחיטת התחבושת, ואיסור מגבן ובונה בבניית הגבס המתקשה. להלן נבחן את קיומם של איסורים אלו בבניית הגבס החדש.

כפי שהקדמנו, הגבס החדש מיוצר במפעל בצורת שרוול ומגיע בתוך אריזה אטומה. כאשר החומר הכימי שבו בא במגע עם מים נגרמת ריאקציה כימית שבעקבותיה החומר מתקשה. לשם יצירת ריאקציה זו אין חובה להרטיב את החומר, ודי בלחות המצויה באוויר, אלא שבאופן זה התהליך מתמשך זמן רב (כשעה), וכדי לקצר את תהליך הקיבוע לדקות ספורות מרטיבים את החומר. מכיוון ששרוול הגבס מגיע מוכן, והפעולה הנדרשת היא רק הקשיית חומר גמיש והתאמתו לצורת היד, עלינו לברר האם פעולות אלו כרוכות באיסורי דאורייתא.³

1. איסור מגבן

לגבי איסור מגבן כותב הרמב"ם (שבת ז,ו):

שכל המקבץ חלק אל חלק ודבק הכל עד שיעשו גוף אחד הרי זה דומה לבנין.

1. במאמר זה נתייחס לגבס חדיש הנקרא Magic cast, אם כי יש לציין שגבס פלסטי רחץ בשם "קל-גבס" נמצא בשוק כבר כמה שנים.
2. שולחן-שלמה ערכי רפואה ח"ב עמ' קטז כתב: "נתינת גבס על שבר שאינו מהווה סכנה לכל הגוף, מותרת רק ע"י נוכרי". יש לציין שכאשר מדובר בשבר רגיל – שאינו פתוח, הוא אינו נחשב לפיקוח נפש ואפילו לא לספק פיקוח נפש.
3. גם אם יש בזה איסור מדרבנן, מכל מקום הותר לצורך חולה שאין בו סכנה.

מלשון הרמב"ם משמע שדווקא קיבוץ החלקים הוא יצירת הבניין, אבל אם חומר עצמו נהפך ממצב רך למצב קשה אין זה מוגדר בונה, וכן דייק הרב קוק (אורח-משפט סי' סט) מלשונו שאין איסור מגבן בעשיית קרח בשבת:

מה שרוצה לומר שנתנית מים, שיעשה על ידי כח הקור מזה קרח, הוא בכלל איסור מגבן, לא נלע"ד מתרי טעמי... משמע מזה שדוקא זה התואר של קיבוץ חלקים, שהם מחולקים ונפרדים זה מזה, והוא עושה אותם מאוחדים, זהו הדמיון לבנין, ובשביל כך הוא חייב במגבן משום בונה, אבל לא מצד שהוא מהפך את המשקה של החלב מנוזל למוצק. שאם הי' התואר של בנין במגבן מצד ההתהפכות של המים מצורה של משקין לצורה של אוכלים, לא היה הרמב"ם צריך לומר את הטעם במגבן מפני שהוא מקבץ חלק אל חלק, אלא הי' לו לומר מפני שהוא עושה את המשקה לצורה של אוכל... שדוקא בחלב, שטבעו הוא שיש בו חלק המוכשר להתגבן, ולהעשות מוצק, וחלק אחד מימי שנשאר בכלל מי חלב וקודם שגבן החלקים היבשים הם מעורבים עם המי חלב, ומפוזרים, וע"י הגיבון מתאסף חלק אל חלק, זה דומה לבנין. אבל בדבר שכל חלקיו כמו שהם משתנים, שהיו בתחילה בצורה של נוזל, וע"י איזה פעולה מתהפך כולו לצורה של מוצק, זה הוא דבר שאין לו שייך לבנין...

אולם יש שכתבו⁴ שהמקפא גלידה או קרח בשבת חייב משום מגבן.

אמנם בנידון דידן מדובר בריאקציה כימית שיוצרת שינוי מהותי בחומר ולא רק שינוי זמני התלוי בטמפרטורת החדר, ולכן יש לומר שהוא חמור יותר ואסור מדאורייתא. אמנם בהמשך דבריו מתייחס הרב קוק גם להפיכת נוזל למוצק באופן קבוע, ומוכיח מבישול ביצה שהמבשל עובר רק על איסור בישול ולא על איסור מגבן, ובישולה בחמה אינו אסור כלל מדאורייתא - שבשינוי מהות החומר אין איסור מגבן, ורק עם עשה זאת באמצעות האש יש בכך איסור בישול.

מקום נוסף שבו הוזכר איסור מגבן ביחס להקשיית דבר רך הוא איסור עשיית לבדים.

כתב הרמב"ם (שבת ט, טו): "...העושה את הלבד הרי זה תולדת טווה וחייב".

על דברי הרמב"ם משיג הראב"ד:

איני מכיר טויה בעשיית הלבדין לפי שהוא לוקח הצמר מלובן ומנופץ ושוטחו על גבי בגד ונותן מוך על מוך עד שנעשה עבה ומטפוחו במים וכורכו עם הבגד ומהדקו עד שמתחבר ומתקשה ונעשה הלבד מאליו, ואם זה החבור קורא לו טויה איני יודע, ונראה יותר שהוא כמגבן שהוא תולדת בונה...

מדברי הראב"ד עולה שהקשיית בדים ע"י הטפחתם במים אסורה משום מגבן. אמנם לאחר העיון בדבריו נראה שההתקשות בפני עצמה איננה האיסור, אלא רק תנאי בחיבור שכבות הבדים אלו לאלו כדי שיווצר דבר חדש, בר קיימא - הבגד.⁵ אבל בגד שכבר מוכן והרטבתו רק גורמת את ההתקשות, אין בזה משום בנין.

4. שו"ת לב-חיים ח"ב סימן קצב; חלקת-יעקב או"ח סי' קכט, אמנם למעשה הוא התיר מטעמים אחרים.
5. ובה נחלקו הרמב"ם והראב"ד, הרמב"ם סובר שבבגד לא שייך בונה אלא טווה, שהרי גם הטווה 'בונה' בגד והתורה חייבתו משום טווה. וכך משמע מהמאירי יבמות ה, א: "אבל הלבד הואיל וגמר מלאכתו בלא טויה

אמנם עדיין יש לעיין בנידונו, אע"פ שהקשיית החומר האלסטי נעשית ללא קיבוץ חלקים מכל מקום יהיה כאן איסור בונה, שכן נוצר כאן דבר חדש לגמרי בעל איכות אחרת, שהרי חומר גמיש אינו ראוי לקיבוע ואחרי ההתקשות הוא נהפך לאביזר קיבוע (ולא דמי להפיכת חלב לגבינה ששניהם מהות אחת, זה רך וזה קשה, ולכן רק קיבוץ החלקים נאסר בו).⁶

2. גרמא במלאכה מתמשכת

ביחווה-דעת (ח"א סי' ל) התיר הרב עובדיה יוסף הקפאת מים (לגלידה) משום שהיא נעשית בתהליך איטי, והחשיב את פעולת ההכנסה למקפא כגרמא. אמנם יש לדון בתהליך שנעשה באופן טבעי, אלא שאינו קורה בבת אחת - האם נחשב לגרמא או למעשה בידיים. בשו"ת חדוות-יעקב (או"ח, ד) כתב שהדבר תלוי במחלוקת המגן-אברהם (רנב ס"ק כ) ואבן-העוזר (שם) בטחינה בריחיים של מים, שהמג"א סבר שהפותח סכר מים בשבת והלכו המים וסובבו את המטחנה - לא נחשב למעשה בידיים, ואילו האבן-העוזר הוכיח לאיסור מהגרמא (ב"ק ס, א) שזורה ורוח מסייעתו חייב, משום שמלאכת מחשבת אסרה התורה.

ולכאורה יש להוכיח שגם תהליך איטי וטבעי נחשב למעשה בידיים מדין המגבן, שהרי הפיכת החלב לגבינה אף הוא נעשה לאט ובכל זאת חייבים עליה משום בונה! ונראה שאף ביחווה-דעת לא סמך על סברה זו לבדה, והתיר זאת רק בהקפאת מים שאיננה יוצרת חומר חדש בעל קיום, וההקפאה תלויה ועומדת בהישארות הקרח בתא ההקפאה. מה שאין כן בהכנסת הקיבה לחלב כדי לגבנו, שזו פעולה כימית המשנה את תכונת החומר ובלתי הפיכה, ולכן יש למעשה האדם תוקף של מעשה בידיים.

בנדון דידן, הרטבת החומר האלסטי היא פעולת זירוז הנעשית בידיים ופועלת פעולה כימית בלתי הפיכה ולכן אם נאמר שיש איסור בהקשיית חומר רך, לכאורה יש להחשיב זאת כמעשה בידיים. אולם עצם הוצאת החומר מאריזתו האטומה נראה שיש להחשיבה כגרמא, משום שתהליך ההתקשות החל מיד עם ייצור החומר, ואריזתו במארז אטום היא יצירת מונע, והוצאתו מן האריזה הרי היא כ"הסרת מונע" שדינה כגרמא.

3. מסקנות

1. לרוב הפוסקים, הפיכת חומר רק לחומר קשה אסורה משום מגבן רק כאשר היא נעשית תוך כדי קיבוץ חלקיקים וגיבושם לגוש אחד.
2. לפי זה אין בהקשיית החומר איסור של בונה, וכן משמע מהפוסקים שהתירו הקפאת קרח בשבת.

ואריגה כל שהוא שוע בכלאים דיו ולא עוד אלא שהחיבוט שמחבטין אותו לערבו בדבוק חזק הוא כטווייה ואריגה לבגדים אחרים שאין הכונה אלא שיהו הצמר והפשתים מעורבים בחוזק עד שיהא אחד". והראב"ד סובר שכאשר הפעולה נעשית דרך בניה - נחשב ככל בונה אחר.

6. אמנם באבן-האזל (שבת י, יז) ביאר בדעת הרמב"ם שעיקר מלאכת בונה היא קיבוץ חלקים והפיכתם לחלק אחד, ולכן לדעת הרמב"ם העושה אוהל של קבע הרי זו תולדת בונה ולא בונה ממש, בגלל שאין כאן קיבוץ של חלקים. מ"מ הדבר ברור שכל יצירת כלי חדש היא אסורה משום בונה. ואע"פ שאין בניין בכלים, היינו דווקא בכלי שכבר קיים, אבל היוצר כלי מתחילתו חייב משום בונה, כמ"ש תוס' שבת עד, ב ד"ה חביתא.

3. מכיוון שמדובר בשינוי תכונות החומר לצמיתות, עדיף שלא להרטיב את החומר בידיים, ולתת לו להתקשות לבד במשך זמן ארוך יותר.
4. קיבוע גבס פלסטי בשבת עדיף על פני קיבוע גבס סיד, ובמקום שאין רופא נוכרי מותר להניחו ע"י רופא יהודי.

ב. חציצה בטבילה עם גבס

1. האם הגבס חוצץ?

הכתב-סופר (יו"ד צא) התיר לאשה לטבול עם גבס, משום שאינו נחשב כחציצה, ובשו"ת הר-צבי (יו"ד קסט) התנה זאת הרב פרנק בהקפדת האשה שלא להוריד את הגבס.⁷ אבל התשובה-מאהבה (ח"ב שסו) החמיר ולא התיר לה לטבול אפילו אם יעברו כמה חודשים.⁸ בדעת המתירים ישנה מחלוקת האם מותר לעטוף את הגבס בניילון בעת הטבילה כדי שלא יינזק.⁹

נקודת המוצא בכל הדיון הוא שהגבס אינו מאפשר למים להגיע לכל שטח הפנים של האבר המקובע ולכן הוא חוצץ לדעת המחמירים, וכן שאינו עמיד במים. כאמור, הגבס החדש עמיד בפני מים, וכל שנותר הוא לבדוק את הידוקו אל הגוף. גם בעניין זה שונה הגבס החדש מן הישן, משום שהריפוד הפנימי שלו עשוי מאריג סינטטי מאוורר המאפשר מעבר מים דרכו. כדי להגדיר את האבר כטבול במים, יש לוודא שכולו בא במגע עם המים בבת אחת, וכן שהשכבה הפנימית של הגבס ספוגה במים ברמה של "טופח על מנת להטפוח". כמו כן יש לבדוק כמה זמן צריך להשהות את האבר בתוך המים על מנת לאפשר להם לפעפע פנימה ולהגיע אל כל השטחי האבר המקובע.

שריול הריפוד הפנימי

2. ניסוי טבילה עם גבס פלסטי

כדי לברר האם הגבס הפלסטי חוצץ, ערכנו ניסוי¹⁰ ובו קובעה ידו של מתנדב בקיבוע של שבר בבסיס האגודל, שכולל את החלק העליון של המרפק עד מקום הפיצול של האגודל עם האצבע (בסוג קיבוע זה ישנם קפלים רבים, בבסיס האגודל והאצבע, וכך נבדקה חדירת המים גם למקומות שיש בהם קפלים).

היד המקובעת הוכנסה לכלי ובו מי סלק למשך 2 דקות. לאחר מכן פתחנו את ה"גבס" וראינו שהשכבה הפנימית של הגבס נצבעה כולה באדום, גם באזור קפלי כף היד. בנוסף בדקנו של ידו של המתנדב, וגם היא הייתה רטובה כולה.

בניסוי נוסף בדקנו קיבוע של רגל הכולל גם את כף הרגל. הפעם ביקשנו מהמתנדב שיטבול את רגלו למשך 10 שניות. כאשר פתחנו את הקיבוע מצאנו שכל הגרב נצבעה באדום פרט לשתי נקודות לבנות קטנות שנמצאו יבשות. היות ונקודות אלו היו

7 בתשובה נוספת (סי' קסה) כתב הרב פרנק שעדיף שלא לטבול עם גבס באצבע, אלא בשעת הדחק.
 8. עיין 'שיעורי שבט הלוי' קצח"י, אות ב שמתיר רק בשעת דחק גדול; ובפתחי-דעת עמ' שפב הע' לד מביא את דעתו של הרי"ש אלישיב להחמיר.
 9. עיין ספר פוע"ה ח"א עמ' 229 אות עד הערות 136-137.
 10. הניסוי התבצע במרפאת קופ"ח כללית 'מקור ברוך', ירושלים.

יחסית בחלק הקרוב לפתח הגבס, ומי הסלק הגיעו לחלקים אחרים פנימיים יותר, יש לשער שנענוע הרגל בתוך המים יפתור בעיה זו לגמרי.

3. מסקנות הניסוי

1. שכבת הריפוד הפנימית של הגבס הפלסטי מאפשרת למים לחדור בעדה ולהגיע אל כל שטח האבר המקובע.

2. שכבת הריפוד הפנימית של הגבס הפלסטי סופחת מים ברמה של "טופח על מנת להטפוח" ויוצרת חיבור בין המים שעל היד למי המקווה.

3. ליתר ביטחון יש להשהות את האבר המקובע בתוך המים קודם הטבילה למשך 2 דקות. אם שוהים זמן קצר יותר (10 שניות) יש לנענע מעט את האבר המקובע בתוך המים, כדי שהמים יגיעו בוודאות לכל מקום.

את תוצאות הניסוי הצגנו בפני פוסקי הלכה, שאישרו שניתן לטבול עם הגבס הפלסטי¹¹.

11. כך כתבו לנו הרב ניסים מאזוז, הרב אביגדור נבנצאל והרב נחום אליעזר רבינוביץ במענה לשאלתנו מכ"ג כסלו תשע"ה. הרב אברהם יצחק כלאב והרב שלמה דיכובסקי כתבו שיש לשים לב שאין לכלוך ושאריות על גבי היד (מתחת לקיבוע) כדי שלא תהיה חציצה. אמנם הרב אברהם יוסף שמתיר גם טבילה בגבס רגיל עם כיסוי ניילון, אא"כ אמורים להסירו בתוך יומיים, כתב שעדיפות גבס זה הנה חומרא ואינה מעיקר הדין.